

ко-філологічного відділу Української академії наук. – К., 1919. – Кн. 1. – С. 129–132. 17. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України). – Ф. 707. 18. Щеглова С. А. «Пчела» по рукописам киевских библиотек. Опыт изучения и тексты С. А. Щегловой. [Текст] / С. А. Щеглова. – СПб., 1910. – [4], IV, 102, 82, [1] с. 19. Щеглова С. Вірші про Мазепу, складені після його «зради» [Текст] / С. Щеглова // Записки Українського наукового товариства в Києві (тепер Історичної секції Всеукраїнської академії наук). Т. 21. Ред. М. Грушевський / ВУАН. Історична секція.

Збірник Історико-філологічного відділу за рік 1926. 20. Щеглова С. Один з київських літератів XVII віку [Текст] / С. Щеглова // Записки Українського наукового товариства в Києві (тепер Історичної секції Всеукраїнської академії наук). Т. 20. Ред. М. Грушевський / ВУАН. Історична секція. Збірник Історико-філологічного відділу за рік 1925. – С. 85–109. 21. Щеглова С. А. Описание рукописей Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя императора Николая Александровича. [Текст] / С. А. Щеглова. – Пг., 1916. – [2], 112 с.

Вікторія Кравченко

Система детермінант агресивних проявів особистості шульги (лівші) в українському суспільстві

Системно розглядаючи джерела, різновиди та функції агресивної поведінки особистості, автор статті аналізує необхідність розробки й впровадження у навчально-виховних закладах ефективної системи спеціальних програм для лівшів, спрямованої на формування у них ставлення до власної інакшості як до індивідуальної особливості, що пов'язана з надзвичайним творчим потенціалом.

After the systematic examining of the sources, varieties and functions of the aggressive behavior of a personality, the author of the article grounds the necessity of working out and introduction in the teaching and educational institutions an effective system of special programs for the lefthanders, directed to the forming by them an attitude to their heterogeneity as to the individual peculiarity, which are connected with the exceptional creative potential.

На сьогодні напрацьований цілий ряд теоретичних уявлень про джерела, різновиди та функції агресивної поведінки особистості. Як правило, в кожному з них представлені певні аспекти проблеми агресії та агресивності. Психодинамічна модель агресивності З. Фрейда базується на визнанні домінуючої ролі двох основних потягів, яким підкорена поведінка людини: еросу (інстинкту життя) та тонатосу (інстинкту смерті). Антагоністична природа двох потягів призводить до внутрішньо-психічного конфлікту, який розв'язується шляхом вивільнення деструктивної енергії назовні. Тобто агресивні імпульси по відношенню до оточуючих розглядаються З. Фрейдом як механізм вивільнення руйнівної енергії шляхом заміщення [2; 5].

К. Лоренц дав детальну аргументацію біологічної доцільності агресії, в тому числі внутрішньовидовій: «...Агресія, спрямована проти побратимів за видом, яка спостерігається у тварин, ні в якому разі не є шкідливою для даного виду, а навпаки – необхідна для його збереження»; вона сприяє тому, що «на благо потомству відбираються найкращі батьки та матері». Агресивний інстинкт важливий в процесі еволюції, виживанні та адаптації людини. Основне припущення автора полягає у тому, що організм безперервно накопичує агресивну енергію. Прояв агресії залежить від взаємодії двох факторів, що знаходяться в обернено-пропорційній залежності: кількості накопиченої енергії та сили зовнішнього впливу, здатного викликати агресивну реакцію. Відповідно, чим нижче рівень енергії, тим сильніший стимул, необхідний для виникнення агресивної реакції, і навпаки. Однак тривале накопичення напруги, що не знаходить виходу, призводить до спалахів неконтрольованого, мимовільного вивільнення деструктивної енергії [5].

Представник індивідуальної психології А. Адлер першочергово постулював існування агресивного мотиву та визнавав агресивність невід'ємною якістю психічного життя людини. Виникнення агресивного мотиву обумовлене труднощами у задоволенні органічних потреб. На думку автора, агресивний мотив реалізується шляхом створення жорстоких образів у мистецтві та фантазіях, у виборі професії (судді, вчителя, лікаря, міністра тощо), в політиці, в благодійності, альтруїзмі та саможертвності. Згодом А. Адлер переглянув свою теорію, віддавши домі-

нуючу позицію не агресивному мотиву, а прагненню до досконалості. Автор увів нове поняття – почуття неповноцінності, що долається за рахунок виникнення та підкріплення почуття досконалості. Разом з тим, вчений наполягав на тому, що агресивність як базовий потяг необхідно розглядати в контексті соціального інтересу. Якщо мета досконалості включає соціальний інтерес, розвиток та поведінка особистості мають конструктивний характер. Якщо не включає – формується невроз, а поведінка набуває ворожого забарвлення [2; 5].

Соціодинамічна теорія агресивності Карен Хорні трактує агресивність як невротичну захисну реакцію людини, яка відчуває загрозу неможливості задоволення власних потреб, загрозу власним цінностям, гідності, вважає себе приниженою, ображеною, обдуреною, відторгненою. В основі теорії покладено уявлення про дві основні потреби дитини: потребу у задоволенні та потребу в безпеці, задоволення яких повністю залежить від батьків. Фрустрація зазначених потреб спричиняє формування базальної ворожості. Відчуття небезпеки у дитини розвивається у ворожість по відношенню до батьків, що трансформуючись у базальну тривогу, поширюється й на оточення. Таким чином формується агресивний тип особистості, який авторка класифікує як «спрямований проти людей» [2; 5].

Ерік Фром розглядав два види агресії: захисну, «доброякісну», яка слугує виживанню людини та «злаякісну» – деструктивність та жорстокість, властиву лише людині, що визначається певними психологічними та соціальними факторами. Когнітивна модель агресивності базується на теорії психологічного дисфункціонування А. Еліса, який виділяв три основні взаємопов'язані психологічні аспекти людської діяльності: мислення, емоції, поведінку. Будь-які зміни у способі мислення людини, на думку автора, викликають зміни в її емоційних реакціях, а отже і в поведінці. Ця ідея використовується для пояснення агресії. А. Еліс виділив чотири основні цілі людського життя: виживання, щастя, соціальне прийняття, інтимні стосунки. З точки зору автора будь-які думки, емоції та дії, що сприяють досягненню зазначених цілей, є раціональними або здоровими. Дії, що блокують досягнення життєвих цілей, – ірраціональні або нездорові. Виходячи з цього, виділяється здорова та нездорова агресія. До основних проявів агресив-

ності людини автор відносив дратівливість, схильність до суперечок, самовпевненість, домінантність, ворожість, насилля, опозиційність, лють, пихатість [5].

Поведінкові моделі агресивності (наприклад, модель А. Бандури) розглядають останню як результат спостереження дитини за агресивною моделлю поведінки батьків. Таким чином, агресивність виступає результатом соціального навчання [2]. Таке розмаїття підходів до пояснення феномена агресії вказує на відсутність єдиного бачення проблематики, єдиної теоретичної та дослідницької парадигми, повноцінного термінологічного та концептуального апарату.

Більшість досліджень у сфері психології агресивності спрямовані на виявлення психологічних чинників агресивної поведінки, статевовікових та ґендерних, культурних особливостей агресивних проявів, чимало досліджень присвячується феномену сімейного насилля. Наш дослідницький інтерес у даній сфері стосувався малодослідженого аспекту – психологічних особливостей агресивних проявів особистості лівші, специфіка яких, на нашу думку, детермінуються єдністю атипової мозкової організації психічної діяльності лівшів, психологічних та соціокультурних чинників.

За останніми статистичними даними відсоток лівшів у світі коливається в діапазоні 10–20 %, знаменуючи зростаючу тенденцію. Позиції лідерів у географічно-національному розподілі ліворукого населення займають Південна і Південно-Східна Азія та Східна Європа. Серед населення Західної та Північної Європи, а також Африки показники частоти випадків ліворукості є значно нижчими.

Становище лівшів у домінуючому праворукому світі та суспільне ставлення до них незалежно від національності та культурно-історичної епохи завжди було неоднозначним.

Упродовж усього історичного розвитку людства, особи, які відрізнялися від більшості тими чи іншими індивідуальними особливостями, викликали не лише зацікавленість, але й насторогу. За висловом дослідника феномена ліворукості Ж. Эрронала, лівші, як будь-яка меншість, навіюють ворожість, підозрілість, враження відсутності будь-яких людських чеснот та вмінь. Вони частіше стають психоневротиками, епілептиками; вони вперті, непорядні... Протягом усієї історії люди не втомлюються захоплюватися видатними митцями, лівову частку серед яких складають лівші [4].

Важливо зазначити, що потужний психотравмуючий для лівшів фактор закладений в самій культурі більшості індоєвропейських країн. Так, лінгвістичний аналіз їхніх мов засвідчує негативне ставлення до всього лівого. Добре відомі такі вислови як «лівий товар» – тобто проданий незаконним чином, «лівий дохід», «ліві гроші», «встати з лівої ноги» тощо. В англійській мові слово «ліворукий» має додатковий значення «зловісний», «незграбний», «незаконний». Німецьке слово «link» – «лівий» означає «хитрість», «лукавість», а значення дієслова «linken» – «обманювати». Французьке слово «gauche» перекладається як «незграба». Подібні зв'язки простежуються також у італійській, іспанській, угорській мовах [4]. В українській мові слово «лівий» додатково до свого основного значення тлумачиться як «побічний» та «незаконний», як виконання будь-якої роботи з метою отримання незаконного заробітку.

На території України, яка тривалий час перебувала у складі Радянського Союзу, становище ліворукого населення характеризувалося особливим трагізмом. Ліворукість була серйозною педагогічною проблемою, розгля-

далася як дефект особистості. Тому в радянській системі освіти (в тому числі й українській) вважалося за необхідне систематично переучувати ліворуких дітей. Виконуючи це завдання, педагоги нерідко вдавалися до жорстоких покарань, не враховували індивідуальні особливості та можливість учнів. До реалізації програми по переучуванню активно залучалися не лише педагоги, але й батьки [1].

Лише у 80-х роках ХХ ст. за ініціативою луганських психіатрів виник науково-громадський рух на захист ліворуких дітей від насильницького переучування. Дослідження, проведені групою луганських вчених під керівництвом професора А. П. Чупрікова, встановили значне переважання частоти неврозів у ліворуких дітей. Клінічні форми неврозів у перенавчених лівшів зустрічалися у 32 % випадків, серед ліворуких дітей, що не зазнали досвіду перенавчання, цей показник становив 12 %. Таким чином, було встановлено, що насильницьке переучування є сильним стресовим фактором для ліворукої дитини.

Ознайомлення державних чиновників з результатами досліджень посприяло припиненню практики боротьби педагогів з «хворобою лівизни» в 1985 р. На той період у шкільних класах в середньому навчалася одна ліворука дитина. Сьогодні ж чисельність лівшів в українських школах зросла до 3–7 осіб на клас. Відмова від практики переучування лівшів – лише відносний прогрес. Якщо за радянських часів проблемі ліворукості приділялася увага хибного спрямування, то сьогодні вона майже ігнорується. Лівші вимушені існувати у зовсім не пристосованому для них світі правшів, тим самим піддаючись значно більшій кількості фруструючих обставин, починаючи з раннього дитинства. І якщо у західноєвропейських країнах спостерігається досвід поліпшення умов їхньої життєдіяльності (активно розробляються адаптовані під ліву руку предмети побуту, відкриваються торгівельні центри для лівшів, розробляються прописи для ліворуких дітей), то подібний досвід в Україні, у порівнянні навіть із сусідньою Росією, є надзвичайно бідним.

Специфічність поведінки лівшів, що змушує звертати на себе увагу оточуючих, зумовлена особливостями їх мозкової організації, яка впливає на атипове протікання психічного онтогенезу. Зазвичай така атиповість проявляється у вигляді певних викривлень, своєрідних затримок та диспропорцій формування тих чи інших психічних функцій: мови (усної та письмової), читання, лічби, емоцій тощо, що, звісно, позначається на успішності адаптації дитини-лівші до навчання у школі, на ставленні оточуючих та взаєминах з ними, на самооцінці, на рівні тривожності та невротизації. Такі діти потребують постійного контролю над їхнім психічним здоров'ям, психологічного супроводу їхнього онтогенезу [4].

Незважаючи на свою актуальність, проблема ліворукості в межах психологічної науки досліджується недостатньо. Приймаючи до уваги таку ситуацію, ми провели дослідження, спрямоване на виявлення психологічних особливостей агресивних проявів особистості лівші. Адже, на нашу думку, усвідомлення та прояви власної атиповості в поєднанні зі специфічним ставленням оточення може виступати потужним джерелом гетеро- та ауто-агресивних тенденцій лівші.

Досліджуючи агресивність лівшів, ми не забували про притаманність цього явища правшам. Тому, здійснюючи порівняльну характеристику особливостей агресивної поведінки, ми орієнтувалися не на з'ясування того, хто є більш або менш агресивним, а на виявлення якісних

відмінностей у агресивній поведінці лівшів та правшів, на з'ясування якісно відмінної природи її чинників.

Дослідження проводилося на вибірках лівшів та правшів підліткового віку (відбиралися особи, які в дитинстві не мали досвіду зміни ведучої руки та в яких чітко виражена ліворукість та праворукість). В якості дослідницького інструментарію використовувалися: 1) тест-опитувальник А. Басса та А. Дарки (спрямований на діагностику показників інтенсивності (рівня) та форм агресії); 2) тест-опитувальник самоствавлення В. В. Століна, С. Р. Пантелєєва (дозволяє виявити три рівні самоствавлення особистості, що відрізняються за ступенем узагальненості: глобальне самоствавлення – внутрішнє недиференційоване почуття «за» та «проти» самого себе; самоствавлення, диференційоване за показниками самоповаги, аутосимпатії, самоінтересу та очікуваного ставлення до себе оточуючих; рівень готовності до конкретних дій по відношенню до власного «Я», що включає самовпевненість, очікуване ставлення до себе інших, самоприйняття, самоосвідомленість, самозвинувачення, самоінтерес та саморозуміння) [3; 5]; 3) проективний «Тест руки» Е. Вагнера з метою прогнозування відкритої агресивної поведінки особистості.

Результати дослідження, по-перше, засвідчили наявність статистично значимої відмінності у вираженості агресивності у вибірках правшів та лівшів (показник у останніх є вищим). Кореляційний аналіз виявив залежності агресивних проявів особистості лівші з такими індивідуально-психологічними характеристиками як дратівливість, ворожість, страх, образа, підозрілість, директивність, залежність. По-друге, встановлена статистично значима ко-

реляція між рівнем агресивності особистості лівші та особливостями її самоствавлення. Останнє характеризується низьким рівнем самоприйняття, самовпевненості, самоповаги (порівняно з правшами), а також очікуванням поганого ставлення до себе з боку оточуючих.

Таким чином, агресивні прояви особистості лівшів детермінуються не лише фізіологічними особливостями організації психічної діяльності, не лише індивідуально-психологічними характеристиками, не лише внутрішніми, а й зовнішніми соціокультурними факторами, що здійснюють психотравмуючий вплив. Отримані дані підтверджують актуальну необхідність розробки та впровадження у навчально-виховних закладах ефективної системи профілактичних (тренінгових) програм для лівшів, спрямованих на підвищення рівня самооцінки, на формування у них ставлення до власної інактності як до індивідуальної особливості, а не дефекту особистості, на стимулювання розвитку надзвичайного творчого потенціалу, зумовленого особливостями мозкової організації психічної діяльності лівшів. При цьому слід розуміти, що проблемне ставлення, незадовільне сприймання лівшами своєї особистості у праворукому світі – проблема суспільного характеру, що потребує системного підходу у своєму вирішенні.

1. Дубровина И. В. Практическая психология образования. – СПб., 2004. – С. 176–178. 2. Налчаджян А. Агрессивность человека. – СПб.: Питер, 2007. – С. 16–281, 472–571. 3. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие / Под ред. Д. Я. Райгородского. – Самара: «БАХРАХ-М», 2002. – С. 110–117. 4. Семенович А. В. Эти невероятные левши: практическое пособие для психологов и родителей. – М.: Генезис, 2005. 5. Фурманов И. А. Агрессия и насилие: диагностика, профилактика и коррекция. – СПб.: Речь, 2007. – С. 5–55.

Неллі Крилова

Звукосмислові та інтенціональні особливості комунікативних повідомлень українських політиків

Використовуючи інтен-аналіз, проективні методи та метод експертних оцінок, автор статті аналізує звукосмислові та інтенціональні особливості комунікативних повідомлень українських політиків. З'ясовано, що чіткі інтенціональні патерни і достатньо виражені звукосмислові опори у мовленні забезпечують виразність і зрозумілість політичної комунікації.

Using intent-analysis, projective methods and the method of expert's appraisals, the author of the article analyzes the aural-semantic and intentional peculiarities of communicative messages of the Ukrainian politicians. It was found out, that the clear intentional patterns and good enough expressed aural-semantic supports of speaking provide expressiveness and intelligibility of political communication.

Останнім часом все більше сучасних дослідників розуміють важливість вивчення смислів та смислових процесів при розгляді різноманітних наукових та суспільних проблем [1]. Аналіз праць таких відомих вчених, як Л. Віготський, В. Франкл, К. Юнг, С. Рубінштейн, О. Леонтьєв, В. Василюк, Д. Леонтьєв, які вивчали смислову проблематику, дозволяє зробити наступні узагальнення [7; 4; 8; 11; 12; 13; 14;].

Оскільки свідомість людини, її індивідуальний образ світу та світогляд мають смислову будову, то смисл є «одиницею» внутрішнього світу особистості [9]. Смисли не тільки укорінені в людському бутті, суттєвими аспектами якого є активність, діяльність та спілкування, але й опредметнюються в мові, культурі, мистецтві, а також в образах, символах, метафорах. Існують різні види смислів (суб'єктивні, об'єктивні, предметні, буттєві, життєві, ситуативні, вчинкові, особистісні, надособистісні, міфологічні, метафоричні, вербалізовані, невербалізовані тощо) та різні смислові форми (логічні, образні тощо). Існують також цілі «системи смислів», що включені «в механізм звичайного сприймання» [5]. Смисли можуть виникати,

продуватися, трансформуватися, передаватися, накопичуватися, руйнуватися тощо. Дослідники виділяють цілий ряд смислових процесів, які мають онтологічний статус: смислоутворення, смисловизначення, смислонадавання, смислоосягнення, смислородження, смислотрансформування, смислопрочитання, смислорозуміння тощо. Оскільки «прагнення до смислу» є однією з основних мотиваційних тенденцій людини, то саме емоції утворюють безпосередню «чуттєву підкладку» особистісного смислу [4]. Смисли можуть розглядатися як інструмент особистісного знання [2]. Внутрішнім джерелом смислоутворення є потреби, мотиви та цінності особистості, зовнішнім – культура, релігія, наука, політика, мистецтво, комунікативні процеси тощо. Основою всіх смислороджувальних процесів є діалог [9]. Смисловий резонанс є не тільки квінтесенцією діалогічного спілкування, але й засобом, що забезпечує взаєморозуміння. Якщо значення – це «тільки одна із зон» смислу, адже воно є «тільки каменем у будівлі смислу» [5], то смисл – це перероблене особистістю значення чого-небудь. Орієнтуючись на смисл, особистість піднімається над тимчасовим, ситуативним і ба-